

*Makalenin Türü: Kitap İncelemesi / Book Review

*Geliş Tarihi / First Received: 22.11.2022

*Kabul Tarihi / Accepted: 15.12.2022

*Atıf Bilgisi: Kütükçü E. T (2022). “İdrak ve İnşa Turgut Cansever Mimarlığının İki Düzlemi”. Hars Akademi, 5 (2), 513-518.

*Citation: Kütükçü E. T. (2022) “Perception And Construction The Two Planes Of Turgut Cansever Architecture”. Hars Akademi, 5 (2), 513-518.

İDRAK VE İNŞA TURGUT CANSEVER MİMARLIĞININ İKİ DÜZLEMİ

*Enver Turhan KÜTÜKÇÜ**

Halil İbrahim Düzenli, **İdrak ve İnşa Turgut Cansever Mimarlığının İki Düzlemi**, İstanbul:

Klasik Yayınları, Haziran 2009, 399 s. ISBN: 978-975-8740-75-8.

GİRİŞ

Toplumların geleneklerinden ilham alınarak gelişen kültür, zamanın ruhu gereği ilerleyerek başka şekillerde tevarüs ede gelmiştir. Mimarlık da bu kaideden bağımsız olmadığı gibi onu şu şekilde tanımlayabilmek de mümkündür; “*mensup olunan medeniyet tasavvurunun süreklilik iddiasıyla mekânı tanzim etme sanatının mekâna yansımaları olarak adlandırabiliriz*” (Dere 2021: 11).

Ülkemizin modernleşmeyle başlayan modern mimari geleneğini; I. Milli Mimari, Erken Cumhuriyet Mimarisi (Yeni Mimari) ve II. Milli Mimari şeklinde kısaca özetlemek mümkündür. I. Milli Mimarinin kurucusu Mimar Kemalettin Bey olmakla birlikte diğer önemli temsilcisi Mimar Vedat Tek’tir. Ernst Egli’nin Türkiye’ye davet edilip gelişyle (1927) I. Milli Mimariyi tarihsel olarak bitirmek mümkündür. Yeni Mimari veya Erken Cumhuriyet Mimarisini Egli şahsında başlatabiliriz.

Erken Cumhuriyet Mimarisinin kurucularından Egli’nin mimari anlayışını ise; “*doğayla insan arasındaki evrensel ilişkiyi ele alan ve onu biçimlendirerek geliştiren sanatın mimarlık olduğunu ve mimarlığın ise doğadan esinlenerek oluşturulan nispet, mekân ve hacim arasındaki*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edebiyat Fakültesi, Klasik Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sanat Tarihi Bölümü, Mimar, Muğla. enverturhank@gmail.com / ORCID: 0000-0001-9358-929.

ilişkilerin kurgulanmasıdır. Mekân tasarımında ise işlev; düzen, estetik, nispet, zamanın tekniği, malzeme, sade ve basit ve yerelin zamandan bağımsız özülüyle örtüşmelidir diyen Egli’ye göre, yerelden kopuk modern mimarlığın yaşaması mümkün değildir” (Dere 2021: 117). Egli’nin Güzel Sanatlar Akademisindeki asistanlarından biri Sedat Hakkı Eldem’dir. Egli, asistanı Sedat Hakkı’yı Milli Mimari Seminerlerini yürütmekle görevlendirmiştir (Dere 2021: 84). Sedat Hakkı Eldem, akademide yürüttüğü Milli Mimari Seminerleri sayesinde geniş bir Türk Mimari rölöve arşivine sahip olmuştur ve özgün eseri “Türk Evi Plan Tipleri” bu geniş arşivinden hareketle ortaya çıktığı iddiasını ortaya atmak mümkündür.

Sedat Hakkı Eldem, akademide hocası olan Egli’nin “*yerelden kopuk modern mimarlığın yaşaması mümkün değildir”* düsturunu benimseyerek mimari geleneğimizden gelen ruhuyla o dönem tekniğini uylatırarak II. Milli Mimariyi kurmuştur. II. Milli Mimarinin son temsilcisi olarak da Eldem’in talebesi Turgut Cansever’i kabul edebiliriz. Cansever’in ölümüyle de bu üslubun bittiğini söylemek mümkündür.

Bilge Mimar Cansever, doktor bir babanın ve öğretmen bir annenin beş çocuğundan en büyüğü olarak 1920 yılının 12 Eylül’ünde Antalya’da doğmuştur. Resmi kayıtlarda doğum tarihi 1 Ocak 1921 olarak yazılmıştır. İlkokul eğitimine Ankara’nın Keçiören ilçesinde 1927-28’de başlamıştır. Kısa süreliğine Bursa’nın Yenişehir mahallesine ailesiyle yerleşmiş ve üçüncü sınıfa kadar Bursa-Muradiye Hisar İlkokulunda ve Ortaokulunda okumuştur. Lise tahsili için 1936’da İstanbul Galatasaray Lisesine gitmiştir. 1937’de lisede Resim Öğretmeni Halil Dikmen ile tanışmış, ondan ney ve resim dersleri almıştır. 1941’de Galatasaray Lisesini bitirip ressam olma düşüncesi ile gittiği İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde Halil Dikmen, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Sedat Hakkı Eldem ve Ernst Diez’le tanışmıştır. Tanıştığı mimarlık camiasının bu önemli hocalarından etkilenecek mimarlık öğrenimine başlamıştır. Eğitimi esnasında İslam Sanatı Tarihi kürsüsünün Hocası Ernst Diez’den çok etkilenmiştir. Bu hocasının danışmanlığında, 1949’da hazırladığı “*Osmanlı ve Selçuklu Mimarisinde Üslup Gelişmeleri: Türk Sütun Başlıkları*” adlı doktora tezi ile Türkiye’de sanat tarihi alanında ilk doktora tezini yazmıştır. 1952’de Nilüfer Hanım ile evlenerek; Hasan, Emine ve Feyza (1961) isimlerinde üç çocukları olmuştur. 1960’da Akademiden hocası olan Mazhar Şevket İpşiroğlu’nun önerisi ve Avrupa’da yaptığı geziler sonucunda “*Bugünün Mimarlık Meseleleri*” tezi ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Doçent olmuştur. Yine Akademiden hocası ve takipçisi olduğu Sedat Hakkı Eldem ile birlikte hem kitap hem de mimari projelerinde birlikte çalışmıştır. Dünyada üç kez Ağa Han Mimarlık ödülünü alan tek mimardır. 22 Şubat 2009’da İstanbul’daki evinde vefat etmiştir.

1. KİTAP HAKKINDA

İdrak ve İnşa Turgut Cansever Mimarlığının İki Düzlemi adlı eser, ülkemiz mimarisinde üstat kabul edilen Turgut Cansever’i konu edinmiştir. Kitap, bilge mimarın düşünce yapısı ve düşüncelerinden hareketle tasarlayıp uyguladığı eserleri detaylı şekilde tasnifleyerek bizlere aktarmaktadır.

Kitabın ismini oluşturan “idrak ve inşa” kavramlarına değinmekte fayda vardır. İdrak terim olarak; “*farkına varma, tanıma, kavrama, tasavvur etme, bilme gibi zihnin çok çeşitli ve karmaşık faaliyetlerini ifade eden*” (Hökelekli 2000: 477) anlamlarına gelmektedir. İnşa ise; “*yaratmak, meydana getirmek, bir şeyden yeni bir şey icat etmek, imal etmek, ölçüp biçmek,*” (Çağrı 2013: 331) anlamına gelmektedir. Bu iki terimden de anlaşılacağı üzere kitabın konu edindiği ve mimarlık camiasında bilge mimar olarak adlandırılan Turgut Cansever’in mimarlık dünyasını bu terimler üzerinden kurgulamak çok anlamlıdır. Özetle idrak zihni, inşa ise ameli bir eylemdir. Bu terimler üzerinden de Cansever mimarisini tanımlamak mümkündür.

Yazar bu kitabın başlığını idrak ve inşa olarak belirlerken; zaman veya vaktin, bürünülen hallerdeki zihni bir faaliyetin sonucunu mekânla ilişkilendirilerek derin bir anlam kazandırmaktadır. İnsanın idraki hem zihinsel hem de zihin harici varlıklarla (fizik-doğa-dış dünya) ilişki kurabilme yeteneğinden dolayı insan iki türlü kabiliyete haizdir. Bu bağlamda Bilge Mimar Cansever “*bilinci biçimler dünyasına yansıtma, yapmak istediğim*” (Düzenli 2009: 37) ifadesiyle mimarın bize zihnimizde kavradığımızı dış dünya ile ilişkilendirerek vücuda getirmeyi, yani zihni faaliyeti hariçte ete kemiğe büründürme ve bu iki düzeyi ahlakla bütünleştirerek var olduğunu bize aktarmaktadır.

Müellif, mimarlık ahlakını içinde bulunduğu toplumun ahlakıyla yorumlayarak, bunu toplumun yabancı olmadığı kavramlarla aktarmaktadır. Bilge Mimar Cansever, mimari biriminin belirlenmesinde insan yaşamının ve çevresinin dikkate alınarak dünyayı güzelleştirme sanatı olduğunu iddia etmektedir. Şayet mimaride, toplumun inanç ve ahlak dünyalarındaki kavramlarından ayrı tutulması ve bunun idrakinin unutulmasından kaynaklı inşa edilen mimarın ancak bir taklitten ileriye gidememesine sebep olacağı sonucuna okuyucusunu ulaştırır.

Son olarak yazar, mimari yapının yapılmadan önce biçimi ve içeriğinin aslında üretilirken ki zihinsel aşamalarının olduğunu anlatmaktadır. Zihinsel süreçten sonra, mimari eserin oluştuğunu öne sürmektedir. Bir başka anlatımla, kavramlarla beraber üretilen düşünce ve neticesinde zuhur eden ürün, yapısı bakımından birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu göstermektedir.

Yazar eserinde Cansever’in dünya tasavvurunu üç ana başlıkta toplanabileceğini belirtmektedir. Bunları sırasıyla aşağıdaki şekilde sunmuştur:

- Mimarlık-insan ilişkisi ve bunların birlikte oluşturduğu temel sorunlar,
- Gelenekten hareketle İslam’ın farklı bir yorumu olan Osmanlı varlık tasavvurunun ve tecrübesinin günümüz mimari sorunlarına çözüm getirip getiremeyeceği,
- Son asrın (20 yy) mimarisine ilgili problemler ve fikirler.

Cansever’in mimarisinde, mimari gelenek ve İslam’ın etkili olduğunu bilmekteyiz. Bu bağlamda *Mimar Sinan* adlı kitabı, diğer yazılı eserleri ve konferanslarında İbni Arabi’den neşet eden vahdeti vücut düsturunu benimsediğini görmekteyiz.

Çalışma konusu kitap önsözün ardından, dört ana bölüm, ekler, kaynakça ve dizinden oluşmaktadır.

2. KİTABIN BİRİNCİ BÖLÜMÜ: GİRİŞ

Kitabın birinci bölümü (s. 35-57); sorunun belirlenip, hangi amaçlarda, hangi sınırlar dahilinde araştırma malzemesini (Turgut Cansever'in yazılı eserleri mimari projeleri, konu hakkında mevcut araştırmalar ve literatür), yazarın konuya yaklaşım tarzıyla aktarıldığı bölümdür. Bu bölümde yazara göre kullanılan ve kurgulanan yöntemleri bütünleyecek analiz tekniklerinin üzerinden birtakım açıklamalara yer verilmektedir.

3. KİTABIN İKİNCİ BÖLÜMÜ: KAVRAMLAR VE BAĞLAMLAR

Bu bölümünde (s. 57-97); ilgi alanı birinci dereceden mimarlık olamayan okuyucular da dikkate alınıp yirminci yüzyılın mimarlık alanındaki temel gerilimlerine işaret edilerek belirginleştirilen ve ayrıca analizlerde kullanılacak temel kavramların seçimi ve birbiriyle ilişkilendirilmesinin anlatılmakta olduğu bölümdür.

4. KİTABIN ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜ: TURGUT CANSEVER

Bu bölüm (s. 97-277);

- İnsan; Hayat ve Öykü/ Dünya Görüşü/ Özet ve Yorum
- Biçim; Serüven/ Yüzeyler/ Özet ve Yorum
- İşlev; Katları/ Merkez Anlayışı ve Meydan Oluşumu/ Özet ve Yorum
- Yapı; Malzeme/ Strüktür ve Teknoloji/ Özet ve Yorum
- Anlam; İslami İçerik/ Yerellik/ Şehir ve Şehircilik/ Tarih ve Restorasyon/ Akdeniz/ Ankara ve Gelenek/ Öteki Coğrafyalar/ Özet ve Yorum

alt başlıklardan müteşekkildir.

Yazar, eserinde Bilge Mimar Cansever'e ait 87 adet mimari projelerinin eskizlerini, planlarını, maketlerini tablo şeklinde tasnif ederek anlaşılır hale getirmiştir. Bu verilerde ise Türkçe ve yabancı dillerde, Turgut Cansever ve onun mimarlığı hakkında önemli bir literatürün varlığı göze çarpmaktadır. Bu literatür de üç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki; tez, makale ve bildiri gibi doğrudan Cansever'in düşünce ya da projelerine odaklanmış inceleme metinleridir. İkincisi ise; Cansever'in mimari projelerinin tanıtımlarıdır. Sonuncusu, yani üçüncüsü; doğrudan Cansever'i konu edinmeyen fakat içeriğinde Cansever'in de olduğu çalışmalar yer almaktadır.

5. KİTABIN DÖRDÜNCÜ BÖLÜMÜ: TARTIŞMA

Yazar bu bölümde (s. 277-304); bağlamın kapsamını, ifade edilen kurguların bir bileşimiyle netleştirip genel bir kabul çerçevesi kurmaktadır. Yazarın, yaptığı bu çalışma mimari

eleştiri bağlamında görülmesi mümkündür. Mimarlık tarihi, mimarlık teorisi ve mimarlık eleştirisi gibi alanlarda yapılmakta olan çalışmalarda soyut kavramların ve somut projelerin birlikte ele alınış biçimini tartışma yoluyla sunmaktadır. Kitap, ileride yapılacak olan çalışmalara yol göstermesi, çeşitli aşamalarda ele aldığı değerlendirmeleri ve gözlemlerinin sonucunda karşılaşılan bazı eksikliklerini ve bunun için sunduğu görüşlerini dört başlıkta sunmaktadır. Bunlar:

- Mimari eleştirinin olması,
- Türkiye’de mimari tartışma sahası ve mimarinin topluma aktarılması,
- Türkiye mimarlığının değerlendirilmesinde kullanılacak kavramlar ve yolları,
- Bilge Mimar Cansever ve diğer mimarların hakkında yapılacak olan çalışmalardır.

Türkiye mimarlığı hakkında yapılmak istenilen eleştirel çalışmalarda bu belirlenen tespitlerden nispetle olası zaman kayıplarının ve çıkmazların aşılmasında önemli olacağı anlaşılmaktadır. Yazarın bu kitabı yazma amacı Cansever’in yapıları ve yazılarının Türkiye’deki mimarlığının değerlendirilmesinde kullanılması düşünülen yöntemleri ve kavramların mimarının, kullananın ve eleştirmenin dünyalarından bakılmasının farklılıklarını göstermek istediğini anlattığı bölümdür. İleriki zamanlarda yapılabilecek Türkiye mimarlığı tarih yazımında ve mimarlık kuramlarındaki çeşitlenmelerinde bir temel oluşturduğunu anlatmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak Halil İbrahim Düzenli, Bilge Mimar Cansever’in mimarlığını; söylemiş olduğu sözleri ve inşa etmiş olduğu yapılar üzerinden tanımlayarak okuyucuya sunmaktadır.

Bu eserin gayesi Cansever’i kesin biçimde sınırlamaktan öte okuyucuyu da anlama eylemine dâhil ederek farklı açılımlara öncülük etme arzusunu dile getirmektir. Yani klasik ilim anlayışında olduğu gibi hoca- metin- talebe üç saç ayağının bir benzerini eserine yansıtma amacını gütmektedir. Özetle muhatabın içinde düşünür, mesleki olarak da mimarların ve özelinde Cansever üzerine çalışma yapacakların ufku katkısı sağlama isteği görülmektedir.

Yazar ele aldığı mimari eleştirme ve yorumlamalardan hareketle iki bin yıldır süregelen Vitruvius'un; firmitas- utilitas- venustas, (Vitruv 1996: 44) yani sağlamlık- işlevsellik- güzellik (Vitruvius 2017: 36) üçlemesinde venustası (güzellik) paranteze alarak onu biçim olarak değerlendirmektedir. Böylelikle sağlamlık- işlevsellik- biçim üçlemesi sonucu olarak buraya anlamı yükleyerek mimarlığı dört temel üzerine inşa etmektedir. Fakat venustası (güzellik) yerine ikame edilen biçimi çok modernist bir yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür. Bu da Bauhaus okulunun "işlev biçimi belirler" düsturunun bir yansımasıdır ve Cansever’in mimari anlayışıyla uyum göstermemektedir. Çünkü mimar, tasarıma zihni boyutla yaklaşmakta ve zihni formu surete dönüştürmesiyle eserinin sağlamlık, işlevsellik ve güzellik üçlemesini zamanın ruhuna uygun olarak dayandırarak biçime ulaşmaktadır.

Kaynakça

- Çağrı, Mustafa (2013). “İnşa”; TDV Ansiklopedisi. Cilt: 43, s. 331-332. İstanbul.
- Dere, Murat Erdal (2021). *Erken Cumhuriyet Mimarisini Ernst Egli Üzerinden Okumak*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı.
- Düzenli, Halil İbrahim (2019). *İdrak ve İnşa, Turgut Cansever Mimarlığının İki Düzlem*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Hökekleli, Hayati (2000). “İdrak”; TDV Ansiklopedisi. Cilt: 21, İstanbul.
- Vitruvius (2017). *Mimarlık Üzerine Vitruvius*, (Çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Vitruv (1996). *Zehn Bücher über Architektur*, (Über. Dr. Curt Fensterbusch). Darmstadt: Primus Verlag.